

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Михайлова Андрія Миколайовича «Формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки: теорія, методологія, практика»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Трансформація та глобалізація світового господарства висувають нові вимоги до поглиблення досліджень економічних процесів національної економіки та визначення дієвих факторів впливу для забезпечення стійкої динаміки її розвитку. Вибудовуючи стратегію соціоекономічного розвитку національної економіки на всіх рівнях її управління (мікро, мезо, макро) актуалізуються питання формування продуктивного інвестиційного капіталу за рахунок нарощення обсягів інвестиційних ресурсів, усунення міжрегіональних диспропорцій, а також вирівнювання міжгалузевого дисбалансу. В умовах обмеженості фінансових ресурсів держави та суб'єктів господарювання в Україні зазначені цілі вимагають пошуку найбільш рентабельних галузей національної економіки, ефект від інвестування в які буде мати синергетичний ефект та призводити до всеохоплюючого національного збагачення суспільства. Аграрний сектор економіки протягом останніх років демонструє реальні здобутки в частині покращенням продовольчої безпеки держави, збільшення кількості робочих місць, надходжень валюти в Україну, тим самим, позитивно впливаючи на стан торговельного балансу зовнішньоекономічної діяльності держави. В той же час, рівень залучених інвестиційних ресурсів в аграрній галузі знаходиться на низькому рівні, що не дозволяє національним аграрним господарствам здійснити якісний та кількісний прорив у власному розвитку. Вирішення даного завдання вимагає визначення ключових чинників, що забезпечують процес формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору національної економіки за допомогою розробки теоретико-методологічних підходів і розширення кола функціональних елементів, що здійснюють безпосередній вплив на даний процес. Запровадження дієвого механізму формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі має здійснюватись з урахуванням інтегрованості факторів соціального та економічного зростання вимогам концепції сталого розвитку, системного багаторівневого управління для створення сприятливого бізнес-середовища, зниження впливу дестабілізуючих чинників для забезпечення макроекономічної стійкості тому потребує більш глибокого наукового обґрунтування.

Окреслені питання підтверджують актуальність теми дослідження та обґрунтовують її науково-прикладний характер, який спрямовано з одного боку на оптимізацію процесів залучення інвестиційних ресурсів (зовнішніх і внутрішніх) та ефективного управління ними на регіональному, галузевому та національному рівнях, а з іншого на досягнення макроекономічної стабільності та стійкості економічного зростання.

Напрямок даного дисертаційного дослідження відповідає Основним напрямкам фундаментальних досліджень на 2014–2018 рр. (Постанова Президії НАНУ від 20.12.2013 р. № 179); Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (Розпорядження КМУ від 17 жовтня 2013 року № 806-р); Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (Постанова КМУ від 6.08.2014 р. № 385); тематиці державних бюджетних та госпдоговірних науково-дослідних робіт (№ д/р 0108U000341; № д/р 0114U002209; № д/р 0117U004254; № д/р 0117U002531; № д/р 0117U003102; № д/р 0112U007603).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення та висновки дисертаційного дослідження Михайлова А.М. ґрунтуються на системному підході до аналізу теоретико-методологічних та методичних основ формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору національної економіки з урахуванням глобалізаційних трендів, регіональних диспропорцій та національних особливостей агробізнесу в Україні. Основні положення дисертації, які містять наукову новизну, базуються на вивченні та застосуванні автором сучасних фундаментальних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, нормативних актів України, даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН FAO, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, Міжнародного валютного фонду тощо. Інформаційно-фактологічна база наукового дослідження є об'єктивною, повною і достатньою для дослідження такого рівня.

У рамках поставлених завдань щодо розробки та обґрунтування методологічних засад та методичного забезпечення формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору національної економіки автор уточнив трактування сутності процесу формування інвестиційних ресурсів; поглибив теоретичне обґрунтування концептуальних засад формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі; поглибив методологію прогнозування впливу інструментів державного регулювання інвестиційного середовища на обсяг іноземних інвестиційних ресурсів в національну економіку; поглибив методичний інструментарій прогнозування макроекономічної динаміки залежно від тенденцій зміни обсягів інвестицій з урахуванням їх суб'єктів та терміну інвестування; розробив методологію оцінювання та сценарного прогнозування інвестиційної сприйнятливості аграрного сектору національної економіки; поглибив методичний інструментарій прогнозування динаміки валової доданої вартості аграрного сектору регіону залежно від змін в обсягах капітальних інвестицій в аграрний сектор цього регіону; розробив методологічні засади ранжування регіонів за рівнем ефективності освоєння інвестиційних ресурсів в

аграрний сектор; розробив методологію сценарного прогнозування результативності розвитку аграрного сектору національної економіки з урахуванням наявних регіональних диспропорцій за рівнем їх інвестиційної активності.

Таким чином, Михайловим А.М. виконана наукова робота з наукової проблематики розвитку методологічних засад та розробки методичного забезпечення формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору національної економіки з урахуванням глобалізаційних трендів, регіональних диспропорцій та національних особливостей агробізнесу в Україні, яка є цілком логічною і послідовною. Зміст дисертаційної роботи повною мірою розкриває її назву.

Ступінь новизни наукових результатів, отриманих автором дисертації. Викладені та обґрунтовані в дисертаційному дослідженні наукові положення отримані автором вперше при використанні оригінального авторського підходу до вирішення актуальної наукової проблеми – формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки. Дана дисертаційна робота започаткувала новий науковий напрям за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, оскільки вона базується на врахуванні впливу глобалізаційних трендів, діючих регіональних диспропорцій та національних особливостей ведення агробізнесу в Україні шляхом врахування рівня інвестиційної сприйнятливості аграрного сектору національної економіки, вимог концепції сталого розвитку при формуванні інвестиційних ресурсів, динаміки ВВП залежно від тенденцій зміни обсягів інвестицій. Це дало змогу сформуванню наукового доробку щодо теоретико-методологічних засад та методичного забезпечення формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі національної економіки України.

Серед найважливіших та найбільш суттєвих здобутків автора, що містять наукову новизну, належать такі результати, які одержані особисто дисертантом:

- запропоновано та введено в науковий обіг поняття «формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору економіки», що дає змогу врахувати специфічні особливості досліджуваної галузі за суб'єктами та об'єктами, з урахуванням фактору часу та досягнення результативності й сталості розвитку (підрозділ 1.2, стор. 58-81 та стор. 8-9 автореферату);

- розроблено концептуальні засади формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору національної економіки, де передбачено цілісну трирівневу суб'єктну підсистему з регламентацією принципів, стандартів та рекомендацій, структурно узгоджену та організаційно, нормативно, інфраструктурно, кадрово, методологічно, інформаційно-аналітично структуровану відповідно до особливостей ведення агробізнесу в Україні (підрозділ 1.3, стор. 82-91 та стор. 9-10 автореферату);

- з метою визначення ключових чинників, котрі сприяють зростанню інвестиційної привабливості України в міжнародному середовищі обґрунтовано вплив таких інструментів державного регулювання інвестиційного середовища як рівень податкового навантаження, державні видатки, обмеження щодо виведення капіталу за кордон, торговельні обмеження, котрі визначають

динаміку іноземного інвестування та здійснюють вагомий вплив на формування інвестиційних ресурсів національної економіки (підрозділ 2.3, стор. 118-128 та стор. 9, 11 автореферату);

- розроблено методологію прогнозування макроекономічної динаміки залежно від тенденцій зміни обсягів капітальних інвестицій, прямих іноземних інвестицій та термінів їх інвестування (довгострокові та короткострокові). Це дозволяє здійснювати результативне прогнозування зростання ВВП з урахуванням виявлених позитивних тенденцій між моментом інвестування та досягненням позитивного ефекту для іноземних інвестицій з піврічним часовим лагом, для капітальних інвестицій – з річним часовим лагом (підрозділ 2.4, стор. 138-149 та стор. 12 автореферату);

- науковим здобутком є обґрунтування базових детермінант формування динаміки індикатора результативності розвитку аграрного сектору національної економіки – валової доданої вартості. За результатами оцінки вагомості суб'єктів інвестиційної діяльності засобами кореляційного аналізу визначено відсутність впливу прямих державних бюджетних асигнувань та негативний вплив кредитів в національну економіку в цілому на формування валової доданої вартості в аграрному секторі. Доведений позитивний вплив фінансування природоохоронних заходів та залучення кредитних ресурсів в аграрний сектор є підґрунтям для встановлення прогнозних вартісних таргетів інституційного забезпечення стратегії державного регулювання аграрного сектору національної економіки України (підрозділ 3.1, стор. 172-174 та стор. 13-14 автореферату);

- на основі дослідження чинників, котрі стримують іноземних інвесторів щодо збільшення обсягів інвестиційних ресурсів в аграрний сектор, підтверджено, що обсяги державних витрат, умови ведення агробізнесу, існування ряду обмежень інвестиційної свободи не гальмують притоки іноземних інвестиційних ресурсів в аграрний сектор України. Найбільш важливими факторами-дестимуляторами зростання активності іноземних інвесторів щодо спрямування інвестиційних ресурсів в аграрний сектор виявлено нерегульованість ринку праці та низький рівень торгівельної свободи (підрозділ 3.1, стор. 162-176 та стор. 14-15 автореферату);

- обґрунтовано наукову ідею щодо впливу зміни місця України в Індексі *IEF* за кожним субіндексом, вагомість яких встановлюється у відповідності до ступеня їх впливу на обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в аграрний сектор для інтегрального оцінювання впливу здатності аграрного сектору швидко сприймати інвестиційні ресурси, що є підґрунтям для визначення прогнозних можливостей залучення додаткових іноземних інвестиційних ресурсів в аграрний сектор національної економіки з урахуванням динаміки трансформацій відповідно до параметрів оптимістичного, реалістичного та песимістичного сценаріїв, які в сукупності характеризують тенденції активності інвестиційного середовища (підрозділ 3.2, стор. 177-186 та стор. 16-17 автореферату);

- запропоновано методичний інструментарій прогнозування динаміки макроекономічного чинника розвитку регіону залежно від обсягів

спрямування капітальних інвестицій в аграрний сектор областей України використовуючи систему функціональних рівнянь. Це дає змогу згрупувати регіони за типом залежностей та силою зв'язку, де Київська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Львівська, Вінницька, Запорізька та Сумська області характеризуються найсильнішим лінійним зв'язком та передбачають прогнозування результативності інвестиційних ресурсів в регіональному розрізі відповідно до згрупованих лінійних, логарифмічних та степеневих залежностей (підрозділ 4.2, стор. 224-243, стор. 17-18 автореферату);

- науковим здобутком є запропонована методологія оцінки системного впливу ефективності освоєння інвестиційних ресурсів в аграрний сектор регіону шляхом комбінації геометричного підходу та методу багатокритеріальної оптимізації узагальнених нормалізованих методом Харрінгтона рейтингових балів регіонів за обсягами інвестиційних ресурсів в аграрний сектор, валової доданої вартості аграрного сектору регіону та сили кореляційно-регресійного взаємозв'язку між цими факторами. Підтверджений дисбаланс між регіонами за рівнем ефективності освоєння інвестиційних ресурсів є підґрунтям визначення чинників, котрі поглиблюють існуючі диспропорції (підрозділ 4.2, стор. 244-251 та стор. 18-20 автореферату);

- аргументовано та запропоновано методологію сценарного прогнозування результативності розвитку аграрного сектору національної економіки шляхом прогнозування динаміки обсягів додаткових інвестиційних ресурсів в аграрний сектор, що враховує встановлені залежності формування валової доданої вартості та рівень інвестиційної активності в аграрному секторі регіонів, інвестиційну сприйнятливість аграрного сектору національної економіки та дозволяє визначити обсяги новоствореної валової доданої вартості аграрного сектору національної економіки за оптимістичним та реалістичним сценаріями враховуючи встановлені міжгалузеві та міжрегіональні диспропорції (підрозділ 4.4, стор. 251-282 та стор. 21-22 автореферату);

- на основі оцінки інвестиційного забезпечення аграрного сектору національної економіки запропоновано створення в Україні Фонду інфраструктурних інвестицій в аграрний сектор, фінансові ресурси якого будуть формуватись за рахунок фіксованих відрахувань та доходу від інвестицій самого фонду. Результатом функціонування Фонду буде інвестування соціально-значущих та інфраструктурних проєктів, котрі відповідають стратегічним пріоритетам аграрної політики держави та створять фінансове підґрунтя для забезпечення балансу бюджету України у випадках різних коливань цін на нафту, газ та інші сировинні ресурси (підрозділ 5.1, стор. 285-312 та стор. 23-24 автореферату);

- розроблені методичні засади щодо відбору аграрних підприємств у програмах цільового державного інвестування в аграрному секторі національної економіки виходячи з багаторівневого підходу щодо оцінки їх готовності стати реципієнтом інвестиційних ресурсів за умови відповідності їх діяльності стандартам соціальної відповідальності, екологічним стандартам, профільним для аграрного сектору галузевим стандартам, що дозволить розширити можливості агрокомпаній залучати інвестиційні ресурси від іноземних

інвесторів та формувати додаткові інвестиційні ресурси для розвитку інфраструктурних проектів (підрозділ 4.1, стор. 312-314 та 24-25 автореферату);

- на основі визначеної системи критеріїв вибору фінансових інструментів формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі національної економіки передбачається запровадження їх диференціації залежно від масштабів та результативності суб'єкта агробізнесу, ефективності освоєння інформаційних ресурсів в аграрному секторі регіону та інвестиційної сприйнятливості аграрного сектору країни, що дозволить оптимізувати процес вибору шляхом застосування п'ятикомпонентного індикатора (підрозділ 5.4, стор. 357-376 та стор. 26-27 автореферату).

Достовірність досліджень, повнота відображення висновків і пропозицій в опублікованих автором дисертаційних роботах. Наукові положення та висновки, що сформульовані в дисертації, є достовірними, що підтверджується опрацюванням значного обсягу літературних джерел і практичним впровадженням результатів наукових досліджень.

Список основних опублікованих праць за темою дисертаційної роботи свідчить про обґрунтованість та повноту викладених наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизну.

За результатами проведеного дослідження автором опубліковано 1 одноосібну монографію, розділи у 6 колективних монографіях, 22 статті у наукових фахових виданнях України, з яких 15 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, 3 статті у наукових виданнях інших держав, 12 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторську методологію формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору національної економіки з урахуванням глобалізаційних трендів, регіональних диспропорцій та національних особливостей агробізнесу в Україні. Ідеї та розробки дисертаційної роботи належать особисто здобувачеві, наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, що отримані автором особисто.

Важливість для науки і практики результатів дослідження і рекомендацій щодо їх подальшого використання. Наукові положення, результати та висновки дисертації окреслюють нову концептуальну модель формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору національної економіки, положення якої доцільно використовувати при розробці стратегій розвитку регіонів, програм економічного розвитку національної економіки для підвищення ефективності державної інвестиційної політики та інвестиційного забезпечення аграрного сектору.

Наукові розробки автора знайшли практичне застосування в роботі органів управління різних рівнів та функціональної спрямованості:

1) на загальнодержавному рівні: впроваджена в діяльність Мінагрополітики України (довідка № 37-11-15/11695 від 18.04.2018 р.) розроблена економіко-математична модель формування інвестиційно-активного розвитку аграрного сектору України;

2) на регіональному рівні: в діяльність Департаменту економічного розвитку і торгівлі Сумської облдержадміністрації (довідка № 02.1/97 від 17.01.2018 р.) впроваджено розробки щодо оцінювання інвестиційної привабливості аграрного сектору регіону; в діяльність Департаменту агропромислового розвитку Сумської облдержадміністрації (довідка № 07-16/33 від 20.02.2018 р.) впроваджено моніторинг інвестиційної сприйнятливості аграрного сектору регіону; в діяльність Департаменту агропромислового розвитку Полтавської облдержадміністрації (довідка № 01-14/114 від 06.11.2017 р.) впроваджено розробку щодо оцінювання впливу формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору на економічне зростання регіону (довідка № 01-14/114 від 06.11.2017 р.); в діяльність Департаменту агропромислового розвитку Чернігівської облдержадміністрації (довідка № 09-05/166 від 18.01.2018 р.) впроваджено механізм розрахунку коефіцієнту інвестиційної сприйнятливості аграрного сектору регіону; в діяльність Сумської районної державної адміністрації Сумської області (довідка №188 від 16.01.2018 р.) впроваджено методику оцінювання впливу обсягу інвестицій на створення валової доданої вартості в аграрний сектор регіону.

Окремі положення дисертації використано при розробці та викладанні курсів економічних дисциплін в навчальному процесі Сумського національного аграрного університету: «Інвестиційний менеджмент», «Державне та регіональне управління» та «Аграрна політика» (акт № 3594/1 від 15.12.2017 р.).

Це в цілому доводить значущість одержаних в дисертації наукових результатів для використання державними та регіональними органами управління, агрокомпаніями і закладами вищої освіти та перспективність впровадження цих результатів у їх діяльності.

Дискусійні положення та недоліки дисертації. Відзначаючи змістовність та обґрунтованість наукових здобутків поданої до захисту дисертації, слід, однак, відзначити наявність в ній певних дискусійних положень та недоліків.

1. Позитивно оцінюючи детальне дослідження теоретичного підґрунтя формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору та його авторське трактування, в дисертаційній роботі не відображено організаційно-економічний механізм взаємодії інвесторів, суб'єктів господарювання в аграрному секторі, органів державної та місцевої влади та сільського населення в процесі залучення інвестиційних ресурсів (розділ 1.2., стор. 63-67).

2. Викладений у підрозділі 2.4 процес прогнозування динаміки ВВП залежно від тенденцій зміни обсягів інвестицій інтерпретований дистрибутивно-лаговою моделлю, характеризується ґрунтовністю досліджень, адже враховує не тільки суб'єктну структуру інвестиційних

ресурсів (іноземні та внутрішні), а й часовий лаг між моментом інвестування та проявом його результативності, проте, враховуючи нестабільність економічної системи країни, попередньо доцільно було б провести аналіз ризиків коротко- та довгострокового інвестування та визначити чинники, котрі можуть привести до зростання ризиків (підрозділ 2.3, стор. 125-128).

3. Дисертантом вдало здійснено аналіз базових детермінант формування валової доданої вартості в аграрному секторі національної економіки. Разом з цим емпірично підтверджений позитивний вплив кредитів в аграрний сектор та негативний вплив кредитів в національну економіку, на нашу думку, потребує поглиблення досліджень щодо визначення чинників, котрі мають найбільший вплив на формування конкурентних переваг галузей, в частині розширення доступу до кредитних ресурсів та забезпечення їх динаміки безпосередньо для аграрного сектору (підрозділ 3.1, стор. 165-169).

4. Оцінюючи позитивний вплив кредитних ресурсів в аграрному секторі на формування валової доданої вартості та встановлені залежності валової доданої вартості сільського, лісового та рибного господарств кожного регіону України від динаміки капітальних інвестицій в цю галузь регіону, доцільно було б поглибити проведені дослідження шляхом визначення впливу структурних елементів джерел формування капітальних інвестицій аграрного сектору (бюджетні кошти, власні кошти, залучені ресурси) на забезпечення макроекономічної динаміки. Це дасть змогу визначити пріоритетні напрями державного регулювання формування внутрішніх інвестиційних ресурсів аграрного сектору (підрозділ 3.1, стор. 171-176 та підрозділ 4.2, стор. 225-230).

5. Обґрунтовано створення Фонду інфраструктурних інвестицій в рамках формування інституціонального підґрунтя реалізації державної політики інвестиційного забезпечення аграрного сектору національної економіки та детально визначено напрями фінансування агрокомпаній, проте поза увагою автора залишились вплив приватних інвестицій, як однієї зі складових формування інвестиційних ресурсів, адже принцип формування надходжень Фонду є змішаним. Вважаємо, що результати дослідження були б більш ґрунтовними за умови включення в механізм розподілу коштів Фонду пріоритетів приватних інвесторів, залучених в рамках програм державно-приватного партнерства (підрозділ 5.1, стор. 311-312).

6. Робота значно виграла б, якщо при обґрунтуванні систем управління складовими сталого розвитку аграрного сектору було б викладено аналіз інструментів їх реалізації та визначення відповідальних відомств. Автором недостатньо детально обґрунтовано, яким чином згруповані системні елементи управління правовою, економічною, соціальною, екологічною та політичною складовими аграрного сектору відповідно до концепції сталого розвитку забезпечать досягнення результативних показників, визначених Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (підрозділ 5.3, стор. 353-355).

Загальна оцінка дисертації та її відповідність вимогам МОН України. Дисертація є завершеною науково-дослідною роботою високого наукового рівня. Дисертаційна робота Михайлова Андрія Миколайовича «Формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки: теорія, методологія, практика» виконана українською мовою, оформлена у відповідності до норм і правил МОН України, є завершеною, у межах поставлених завдань, науково-дослідною роботою, спрямованою на вирішення актуальних проблем, пов'язаних із розробкою теоретико-методологічних підходів, науково-методичних положень та практичних рекомендацій щодо формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі національної економіки з урахуванням глобалізаційних трендів, регіональних диспропорцій та національних особливостей агробізнесу в Україні.

Автореферат за структурою і технічним оформленням повністю відповідає визначеним МОН України вимогам. Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційної роботи, у повній мірі відображає її науково-методичні положення, не містить інформації, не наведеної у роботі. Наукові положення, висновки та рекомендації характеризуються науковою новизною і теоретико-методологічним значенням, достатньою обґрунтованістю. Автореферат за своєю структурою і технічним оформленням відповідає визначеним в Україні стандартам та правилам.

Наведені у відгуку критичні зауваження не носять принципового характеру і не впливають на загальну високу оцінку дисертації.

За фаховим спрямуванням, науковим і практичним значенням, а також за змістом й оформленням дисертаційна робота Михайлова А. М. на тему: «Формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки: теорія, методологія, практика» відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами та доповненнями 19 серпня 2015 року № 656), що висувуються до докторської дисертації, а її автор – Михайлов Андрій Миколайович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,

директор Національного наукового центру

«Інститут аграрної економіки» НААН України

доктор економічних наук, професор

академік НААН України,

заслужений діяч науки і техніки України

Ю.О. Лупенко